III BÖLMƏ.
AQRAR-ƏRZAQ KOMPLEKSİNİN İNKİŞAFI

UOT:39.56.31

Səmayə Oqtay qızı BABAYEVA
Azərbaycan Dövlət Aqrar Universiteti, Baş müəllim
nihat-020@mail.ru
https://doi.org/10.30546/4.71.73001.2025.002.072

AQRAR İQTİSADİYYATIN DÖVLƏT TƏRƏFİNDƏN TƏNZİMLƏNMƏSİNİN SAHƏNİN DAYANIQLI İNKİŞAFINA TƏSİRİ

Xülasə

Tədqiqatın məqsədi - Aqrar sahənin tənzimlənməsinin aqrar iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafina təsirini aşkar etməkdən ibarətdir.

Tədqiqatın metodologiyası - Bu tədqiqatda dayanıqlı iqtisadi inkişafa, aqrar iqtisadiyyatın dayanıqlılığına dair iqtisadi ədəbiyyat və aqrar sahənin dövlət tənzimləməsinə aid dövlət sənədləri araşdırılmışdır. Ölkə iqtisadiyyatı və aqrar sahənin inkişaf tendensiyaları təhlil edilmişdir. Həmçinin Azərbaycanda aqrar siyasətin dayanıqlı inkişaf prinsipləri baxımından qiymətləndirilməsi aparılmışdır.Tədqiqat prosesində monoqrafiya, abstrakt-məntiqi, təhlil və qiymətləndirmə üsullarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - Cəmiyyətin və iqtisadiyyatın inkişafının müasir tendensiyaları dayanıqlı inkişaf konsepsiyası üzərində cərəyan edir.Məqalədə aqrar sahənin dayanıqlı inkişaf konsepsiyasının reallaşdırılmasında əhəmiyyətindən bəhs olunur. Aqrar sahənin inkişafı isə dövlət dəstəyi nəticəsində daha da dayanıqlı və davamlı şəkil alır.

Tədqiqatın nəticələri - Tədqiqat nəticəsində aqrar sahənin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin iqtisadiyyatın davamlı inkişadına təsiri aşkar edilmişdir. Bu məsələnin mahiyyəti Azərbaycan misalında açıqlanmışdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi - Tədqiqatın elmi yeniliyi ondan ibarətdir ki, dayanıqlı inkişaf Konsepsiyası iqtisadi ədəbiyyatda və elmi işlərdə geniş və hərtərəfli müzakirə edilməsinə baxmayaraq, dayanıqlı inkişafa verilən kontekstdə ilk dəfə baxılır.

Açar sözlər: davamlı inkişaf, kənd təsərrüfatı sektoru, ekoloji davamlılıq, iqtisadi dayanıqlıq, sosial davamlılıq, dövlət tənzimlənməsi.

Giriş

Dayanıqlı inkişaf termini ictimai-siyasi dairələrdə BMT-nin 1992-ci ilin iyununda Rio-de-Janeyroda dövlət və hökumət başçıları səviyyəsində keçirilən Ətraf mühitin problemləri və inkişafına dair Konfransından sonra geniş miqyasda istifadə olunmağa başladı. Bu konfransın nəticəsində “XXI yüzillikdə hərəkətlər proqramı” adlı sənəd qəbul edilmişdir. Bu sənəddə dünya iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafa keçidi strategiyası rəsmi olaraq təqdim edilmişdir. Dayanıqlı inkişaf dedikdə sosial-iqtisadi inkişafın elə bir modeli başa düşülür ki, burada indiki nəslin həyat tələbatları ödənilir və gələcək nəsillər təbii resursların bitməsi və ətraf mühitin deqradasiyası nəticəsində bu imkandan məhrum olmurlar.[3].

XXI əsrdə iqtisadiyyatın aqrar sektoru bir neçə təməl problemlərlə qarşılaşmışdır. Bu problemlər onun dayanıqlı inkişafına mane olur. Bu problemlərin çoxu BMT-nin Dayanıqlı inkişafın məqsədlərində öz əksini tapmışdır. [6]. Dayanıqlı inkişaf müxtəlif adamlar üçün ayrı-ayrı məna verir.

Əvvəllər onu səhvən ekoloji problem kimi başa düşürdülər. Dayanıqlı inkişafın tərifi Ətaf mühit üzrə Ümumdünya Komissiyası (WCED) tərəfindən verilmişdir. Bu tərifə görə dayanıqlı inkişaf elə bir inkişafdır ki, o, hazırkı zamandakı tələbatları gələcək nəsillərin öz tələbatlarının ödənilməsini təhlükə altına atmadan ödəyir. Konsepsiyanın əsasında belə bir iddia durur ki, sosial, iqtisadi və ekoloji məqsədlər inkişaf prosesində bir-birini tamamlamalı və bir-birindən asılı olmalıdırlar.

Dayanıqlı inkişafın üç əsas ölçüsü vardır: iqtisadi artım, sosial bərabərlik və ətraf mühitin mühafizəsi. İqtisadi artımın əsasında elə bir prinsip durur ki, ona uyğun olaraq cəmiyyətin rifahı təbii resurslardan optimal və səmərəli istifadə hesabına maksimallaşdırılmalıdır, kasıblıq isə aradan qaldırılmalıdır. Sosial aspekt insanlar və təbiət arasında münasibətlərə, insanların rifahının yüksəldilməsinə, səhiyyənin və təhsilin baza xidmətlərinin əlçatan olmasına, ərzaq təhlükəsizliyinə və insan hüquqlarının gözlənilməsinə olan tələbatların ödənilməsinə aiddir. Dayanıqlı inkişafın ekoloji aspekti fiziki və bioloji resurs bazasının qorunub saxlanması və yaxşılaşdırılmasına toxunur. Dayanıqlı inkişaf ümumi problem olmasına baxmayaraq, bir çox praktiki cavablar yalnız milli və lokal səviyyədə müəyyən oluna bilər. Ölkələrin qarşısında dayanıqlı inkişaf strategiyalarının işlənib hazırlanması və tədbiqi məsələsi durur. Bütün ölkələr dayanıqlı inkişafı dəstəkləyən səlis və səmərəli qanunlar qəbul etmək və onların yerinə yetirilməsini təmin etmək yolu ilə milli səviyyədə dayanıqlı inkişafa dəstək olmalıdırlar. Dayanıqlı inkişaf strategiyaları milli maraqlarla, prioritet və resurslarla müəyyən ediləcək və məhdudlaşacaqdır. Bəşəriyyətin qarşılaşdığı problemlərin mürəkkəbliyi və dinamizmi ilə bağlı dayanıqlı inkişaf strategiyaları zamanla inkişaf etməli və təkmilləşməlidirlər.

Aqrar sahədə dayanqlı inkişafın müxtəlif aspektləri

Dayanıqlı inkişafda, aclıq və yoxsulluğun aradan qaldırılmasında aqrar sahə həlledici rol oynayır. Aqrar sahənin dayanıqlı inkişafda rastlaşdığı problemlər yalnız maddi baxımdan təminatlı, sosial baxımdan ədalətli və ekoloji baxımdan dayanıqlı olan artım deyil, həm də insanların tələbatlarının ödənilməsi, resursların bölgüsünün və istifadəsinin ədalətliliyi ilə motivləşən bir cəmiyyətin yaradılması üsullarının işlənib hazırlanması ilə də bağlıdır.

Dayanıqlı aqrar sahə iqtisadi, sosial və ekoloji çağırışlara cavab verməlidir. Bu çağırışlar bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqədədirlər. Dayanıqlı kənd təsərrüfatının bu xarakteristikalarına paket şəklində baxılmalıdır və onlardan heç biri o biriləri ilə müqayisədə üstünlük təşkil etməməlidir. Dayanıqlı aqrar sahə təbii resurslar bazasını müdafiə etməli, torpaq və suyun deqradasiyasının qarşısını almalı, biomüxtəlifliyi qoruyub saxlamalı, hamının iqtisadi və sosial rifahının yüksəlməsinə zəmin yaratmalı, ərzaq məhsullarının çatdırılmasının təhlükəsizliyini və yüksək keyfiyyətini təmin etməli, aqrar sahədə çalışanları və onların ailələrini həyat vəsaitləri ilə təmin etməli və rifahını yüksəltməlidir.

Aqrar sahənin dayanıqlı inkişafına nail olmanın əsas yollarından biri aqrar siyasət və aqrar sahənin dövlət tərəfindən tənzimlənməsidir. Bunun vasitəsilə kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafı təmin olunmuş olur. İlk növbədə dayanıqlı inkişafın ekoloji aspektləri az-az, sonra isə sistematik olaraq aqrar siyasətə daxil edilir. Dayanıqlı inkişaf tək ekoloji problemləri deyil, həm də təbii resursların qorunub saxlanmasını, kənd təsərrüfatı məhsullarının keyfiyyətini, kənd icmalarının həyat qabiliyyətini, kənd təsərrüfatı heyvanlarının sağlamlığı və rifahını təmin etməlidir. [8]

Müasir dövrün əsas problemlərindən biri hər yerdə iqlimin dəyişməsidir. Temperaturun yüksəlməsi, əlverişsiz hava şəraiti və quraqlıq, yağarlıq kimi ekstremal hadisələr kənd təsərrüfatı bitkilərinin və heyvanlarının məhsuldarlığına təsir edir. Fermerlər bu dəyişikliklərə yeni üsullar tətbiq edərək və dayanıqlı infrastruktura sərmayə edərək uyğunlaşmağa məcburdurlar [9].

Ümumiyyətlə, dayanıqlı inkişaf konsepsiyasında kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafına keçid mərkəzi yer tutur. Bu, bəşəriyyəti ərzaqla və bir çox digər zəruri məhsullarla təmin edən aqrar sahənin həyat baxımından vacib funksiyaları ilə izah olunur.

Aqrar sahənin dayanıqlı inkişaf Proqramının başlıca vəzifəsi keyfiyyətli qida məhsulları istehsalının səviyyəsinin yüksəldilməsi və ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsidir. Bu məsələni həll etmək üçün dövlətin dəstəyi vacibdir (iqtisadi innovasiyaların, yeni texnologiyaların tətbiqi, əmtəə istehsalının inkişafı, işsizliyin və əhalinin yoxsulluğunun azaldılması, əhalinin gəlirlərinin

artırılması, resursların idarə edilməsi və ətraf mühitin mühafizəsi). Təbii istehsal resurslarından səmərəli istifadə, aqrar sahənin innovativ üsullar əsasında intensiv inkişaf yoluna keçməsi aqrar sahənin inkişafını təmin edər[10].

Aqrar sahənin dayanıqlı inkişafına dair iqtisadi ədəbiyyatda müxtəlif fikirlər vardır. Bəziləri [11] aqrar sahənin dayanıqlı inkişafını innovativ texnologiyaları, təbii resurslardan qənaətli istifadəni və ətraf mühiti mühafizəni uyğunlaşdıran ərazi baxımından diferensiasiya olunmuş, dayanıqlı sistem kimi görür. Bu sistem daxilində kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığının dayanıqlığı, bitkilərin xəstəliklərə və ziyanvericilərə qarşı dayanıqlığı, müəssisələrin maliyyə dayanıqlığı, əhalinin gəlirlərinin dayanıqlığı, kənd yerlərinin inkişafının dayanıqlığı, təbii landşaftların dayanıqlığı və s. daxil olan istehsal, iqtisadi, sosial və ekoloji yarımsistemlərdən ibarətdir. Bu dayanıqlılığa enerjiqoruyucu, ekoloji baxımdan təhlükəsiz sistemli texnologiyaların, innovasiya mexanizmlərinin tədbiqi, kənd təsərrüfatı istehsalının bioloji amillərindən istifadəsi ilə nail olunur. Dayanıqlı aqrar sahə kənddə məşğulluq səviyyəsinin yüksəldilməsi, məişət və sosial-mədəni şəraitin yaxşılaşdırılması, kəndin sosial infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi, mənzil probleminin həll edilməsinin köməyi ilə daha ixtisaslı əməkdən istifadə etməklə nail olunan əmək məhsuldarlığının artımı hesabına işçilərin gəlir səviyyəsinin yüksəldilməsini nəzərdə tutur. Aqrar sahənin dayanıqlı inkişafının əsas məsələlərindən biri torpağın məhsuldarlığının artırılması, bitkilərin və heyvanların genofondunun qorunub saxlanması, torpaq resurslarının mühafizəsi, təbii sistemlərin çirklənməsi ilə bağlı ekoloji təhlükəsizlikdir. Bundan başqa, kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafının başlıca vəzifəsi torpaqların təbii məhsuldarlığının və istifadə olunmuş resursların sadə və geniş təkrar istehsalının təmin edilməsidir. Qida məhsullarına olan tələb və təklifin optimal proporsiyaları, sahənin rentabelli olması şərti ilə ərzağa olan alıcı tələbatının tam və fasiləsiz ödənilməsi aqrar sahənin dayanıqlı inkişafının göstəriciləridir. Fikrimizcə təsərrüfatçılığın yeni iqtisadi mexanixmi şəraitində kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafı yalnız intensiv geniş təkrar istehsal zamanı mümkündür. Rəqabət şəraitində aqrar istehsalın rasional quruluşu; torpağın iqtisadi məhsuldarlığının yüksəldilməsi; bazar konyunkturuna uyğun olaraq intensiv tipli sort olan bitkilərin seçilməsi; intensiv resursqoruyucu texnologiyaların işlənib hazırlanması və tədbiqi; istehsal proseslərinin keyfiyyətli və optimal müddətlərdə təşkili; mülkiyyət münasibətlərinin təkmilləşdirilməsi; təsərrüfatçılıq mexanizminin dəyişdiyi şəraitdə işçilərin əməyinin motivasiyasının və onların həyat keyfiyyətinin yüksəldilməsi və s. intensiv təkrar istehsalın əsas amilləridir.

Bazar şəraitində istehsal münasibətləri əmtəə istehsalçısının mülkiyyət hüquqlarının reallaşdırılmasına əsaslanırlar. Yığım və istehlak arasında düzgün qurulmuş uyğunluq olmadan geniş təkrar istehsal mümkün deyil. Beləliklə, təbii resursların qorunması və rasional istifadəsi, rəqabət qabiliyyətinin artması zamanı aqrar iqtisadiyyatın dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi yalnız intensiv geniş təkrar istehsal əsasında mümkündür [12].

Dövlət tənzimlənməsinin aqrar sahənin dayanıqlı inkişafına təsiri

Bazar iqtisadiyyatı şəraitində aqrar sahənin intensiv geniş təkrar istehsalı dövlət dəstəyi olmadan mümkün deyil. Ölkələrdə kənd təsərrüfatı nazirliyi dayanıqlı inkişaf çərçivəsində aqrar siyasət üzrə Proqramlar işləyib hazırlayırlar. Bu, dünya liderlərinin Dayanıqlı inkişafa dair 2002-ci ildə Yohannesburqda baş tutmuş Ümumdünya Sammitində qəbul etdikləri öhdəliklərə cavabın bir hissəsidir. Dayanıqlı inkişafda kənd təsərrüfatı üzrə siyasət dayanılı inkişafın məqsəd və prinsiplərinin kənd təsərrüfatı sektoruna daxil edilməsi prosesinin bir hissəsidir. Bu siyasət dayanıqlı inkişafın üç sütununun:sosial, ətraf mühit və iqtisadi sahənin inteqrasiyası və ahəngdarlığına istiqamətlənir. Üç sütun konsepsiyası dayanıqlılığın üç əsas komponent və ya sütun üzərində dayandığını iddia edir və bu konsepsiyaya görə, tam dayanıqlılığa nail olmaq üçün hər üç komponent üzrə ayrılıqda dayanıqlılıq təmin edilməlidir [4]. Bu konsepsiyanın məqsədi sosial sorumlu iqtisadi inkişafın təmin edilməsi və eyni zamanda gələcək nəsillərin rifahı üçün resurs bazasının və ətraf mühitin mühafizəsi olmalıdır. Siyasət hökumətin, fermerlərin və ətraf mühitin müdafiəçilərinin ümumi məqsədlərini, habelə bütün maraqlı tərəflər üçün dayanıqlı inkişafa nail olmaq üçün bir yerdə işləməyin zəruriliyini qəbul edir . Bu siyasətin uğuru fermerlərə və bütün tərəflərə dəstəyin,

yəni aqrar sahənin dövlət tərəfindən tənzimlənməsinin səmərəliliyindən asılı olacaqdır.

Azərbaycan kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafı sahəsində məqsədyönlü dövlət siyasətini həyata keçirir. Dövlətin bu istiqamətdə aqrar siyasəti və tənzimləmə tədbirləri müvafiq qanunvericilik təşəbbüsləri və dövlət proqramları vasitəsilə reallaşdırılır. Dövlət dəstəyi tədbirləri milli ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, kənd təsərrüfatı istehsalının inkişaf etdirilməsi, emal müəssisələrin modernizasiyası, logistik infrastrukturun inkişaf etdirilməsinə, kənd ərazilərinin inkişafına istiqamətlənir [13].

Son illərdə ölkədə kənd təsərrüfaının dayanıqlı inkişafına yönəlmiş dövlət proqramları qəbul edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin sərəncamı ilə təsdiq edilmiş Dövlət Proqramları, o cümlədən: “Azərbaycan Respublikasında 2012-2020-ci illərdə üzümçülüyün inkişafına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”, “Azərbaycan Respublikasında 2017-2022-ci illərdə pambıqçılığın inkişafına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında 2018-2025 -ci illərdə ipəkçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında 2018-2025-ci illərdə çəltik istehsalının inkişafına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında 2018-2027-ci illərdə çay istehsalının inkişafına dair Dövlət Proqramı”, “Azərbaycan Respublikasında 2018-2025-ci illərdə sitrus meyvələrinin yetişdirilməsinə dair Dövlət Proqramı”.

“Kənd təsərrüfatına dövlət dəstəyinin və aqrar sahədə lizinq fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2018-ci il 19 dekabr tarixli Fərmanına əsasən, kənd təsərrüfatı istehsal vasitələri bazarında rəqabətyönlü fəaliyyətin təmin edilməsi, texnikanın və damazlıq heyvanların lizinq vasitəsilə güzəştli satışı mexanizminin təkmilləşdirilməsi, özəl aqrotexniki xidmətlərin genişləndirilməsi, dövlət-özəl tərəfdaşlığı prinsipi tətbiq edilməklə güzəştlərə yönəldilən büdcə vəsaitindən səmərəli istifadə məqsədilə “Azərbaycan Respublikasının Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Aqrar Kredit və İnkişaf Agentliyinin vəsaitindən istifadə Qaydası” təsdiq edilmişdir. Bu isə öz növbəsində maliyyə vəsaitlərinin kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafı istiqamətində yönləndirilməsində mənbə rolunu oynamışdır [5].

Bundan başqa, ölkədə aqrar sahənin subsidiyalaşdırılmasının qanunvericilik bazası formalaşmışdır. Belə ki, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 27 iyun 2019-cu ildə imzaladığı “Aqrar sahədə yeni subsidiya mexanizminin yaradılması haqqında” Fərmanla subsidiyaların fermerlərə vahid mexanizm vasitəsilə çatdırılması müəyyən olunmuşdur. Fərmana əsasən kənd təsərrüfatında dövlət tərəfindən aşağıdakı güzəştlər tətbiq edilməyə başlanmışdır:

- Ölkə iqtisadiyyatında aqrar sahədə əmtəə istehsalçıları torpaq vergisi istisna olmaqla digər vergilərdən azad olmuşlar;
- Kənd təsərrüfatının istehsal infrastrukturunun bərpası və genişləndirilməsinə investisiyaların dövlət tərəfindən maliyyələşdirilməsi. Bu məqsədlə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında və emalında istifadə olunan istehsal vasitələrinin ölkəyə gətirilməsinə görə gömrük güzəştləri tətbiq edilir;
- Kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarına bitkiçilikdə əkin subsidiyası, məhsul subsidiyası, toxum subsidiyası verilir, heyvandarlıqda heyvan subsidiyası, arı subsidiyası, barama subsidiyası verilir [2];
- Kənd təsərrüfarı istehsalçılarına güzəştli kreditlərin vetilməsi və Sahibkarlığa dəstək Milli Fondunun və kənd təsərrüfatı kreditləri üzrə Dövlət Agentliyinin hesabına verilən güzəştli kreditlər;
- Kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçılarına lizinq şirkəti tərəfindən satılan kənd təsərrüfatı maşınları, texnika və avadanlığın dəyərinin 40 %-i büdcədən ödənilir və onlara lizinq yolu ilə satılır, kənd təsərrüfatı istehsalçılarının istifadə etdikləri yanacağın dəyərinin 50 %-i subsidiyalaşdırılır;
- Aqrar sahənin sığortalanması üzrə hesablanan sığorta haqlarının 50 %-ni dövlət ödəyir. Azərbaycanda kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal və emal edilməsi üçün dövlət tərəfindən həyata keçirilən bu güzəşt tədbirləri ərzaq təhlükəsizliyinin təmin olunmasına, iqtisadiyyatın diversifikasiyasına, rəqabətqabiliyyətli və ixracyönümlü kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və emalı sahəsinin möhkəmlənməsinə gətirib çıxarmışdır.

Bu proqramların reallaşdırılması nəticəsində aqrar sahənin inkişafında bir sıra uğurlu nəticələr əldə edilmişdir. Əhalinin qida məhsullarına olan tələbatının ödənilməsində yerli istehsalın xüsusi çəkisi artmışdır, ixraca yönəlmiş kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı artmışdır, kənd əhalisinin məşğulluq səviyyəsi artmış və regionlarda yoxsulluğun səviyyəsi aşağı salınmışdır.

Azərbaycanda dayanıqlı inkişaf meyillərinin təhlili

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, dayanıqlı inkişafın üç əsas ölçüsü vardır: iqtisadi artım, sosial bərabərlik və ətraf mühitin mühafizəsi. İqtisadi artımın əsasında elə bir prinsip durur ki, ona uyğun olaraq cəmiyyətin rifahı təbii resurslardan optimal və səmərəli istifadə hesabına maksimallaşdırılmalıdır, kasıblıq isə aradan qaldırılmalıdır. Sosial aspekt insanlar və təbiət arasında münasibətlərə, insanların rifahının yüksəldilməsinə, səhiyyənin və təhsilin baza xidmətlərinin əlçatan olmasının yaxşılaşdırılmasına, ərzaq təhlükəsizliyinə və insan hüquqlarının gözlənilməsinə olan tələbatların ödənilməsinə aiddir.

Aşağıda bu meyarlar baxımından Azərbaycanda dayanıqlı inkişaf meyilləri təhlil olunmuşdur.

Cədvəl 1.

Azərbaycan Respublikasında 2021-2023-cü illərdə əldə olunmuş iqtisadi inkişaf göstəriciləri

Göstəricilər	2021	2022	2023	2023-cü ilin 2021-ci ilə nisbəti
ÜDM, mln. man, o cümlədən	93203,2	133972,7	123005,5	132
Sənaye	39956,6	68732,6	49759,2	125
Kənd təsərrüfatının ümumi məhsulu, mln. man	5336,8	6179,1	6815,6	128
Orta aylıq nominal əməkhaqqı, manat, o cümlədən	732,1	840,0	933,9	128
Kənd təsərrüfatında çalışanların	456,9	514,8	558,7	122
Əhalinin sayı, min nəfər	10026,1	10063,3	10127,1	101
İşçi qüvvəsinin sayı, min nəfər	5141,6	5194,4	5249,7	102
Məşğul əhalinin sayı, min nəfər	4831,1	4901,1	4963,3	103
İşsizlərin sayı, min nəfər	310,5	293,3	286,4	92
Məşğulluq səviyyəsi, %	93, 9	94,3	94,5	101
İşsizlik səviyyəsi, %	6,1	5,7	5,5	90

Mənbə: https://www.stat.gov.az/source/agriculture/ [14]

Cədvəldən göründüyü kimi, ÜDM həcmi 2023-cü ildə 2021-ci ilə nisbətən 32 faiz artmışdır, o cümlədən kənd təsərrüfatı məhsulunun həcmi 28 faiz artmışdır. Ölkə üzrə muzdla işləyənlərin orta nominal əməkhaqqı 28 faiz, o cümlədən kənd təsərrüfaında çalışanların orta aylıq nominal əməkhaqqı 22 faiz artmışdır. Tədqiqat apardığımız dövrdə məşğulluq səviyyəsi 1 faiz artmış, işsizlik səviyyəsi isə 10 faiz azalmışdır.

Cədvəldən göründüyü kimi, əsas növ ərzaq məhsullarının istehlakı normaya yaxın və ya ondan artıq olmuşdur. Bu, dolayısı da olsa əhalinin rifahının məqbul səviyyədə olmasından xəbər verir.

Cədvəl 2.

Azərbaycanda 2021-2023-cü illərdə əsas ərzaq məhsullarının istehlakı

Göstəricilər	Orta hesabla bütün əhalinin hər nəfəri üçün illik istehlak normaları, kq	Adambaşına əsas növ heyvandarlıq məhsullarının istehlakı, kq		
		2021	2022	2023
Çörək və çörək məhsulları (una çevirməklə)	126,2	126,2	122,50	116,6
Kartof	50,6	84,2	91,3	83,9
Tərəvəz və bostan məhsulları	96,7	176,4	177,8	175,1
Meyvə və giləmeyvə	45,5	83,7	79,9	69,6
Ət və ət məhsulları	31,5	41,2	42,1	43,5
Süd və süd məhsulları (südə çevirməklə)	232,1	253,3	259,3	258,8
Balıq və balıq məhsulları	7,7	7,4	7,6	8,0
Yumurta, ədəd	152	170	179,0	189
Şəkər və qənnadı məmulatları (şəkərə çevirməklə)	17,4	31,1	30,8	29
Bitki yağları, marqarin və digər piylər	9,8	13,5	13,3	12, 3
Kərə yağı	6,7	3,8	4,0	3,9

Mənbə: https://www.stat.gov.az/source/agriculture/[14]

Nəticə

Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, dayanıqlı inkişaf elə bir sosial-iqtisadi inkişafdır ki, onun nəticəsində indiki nəsillərin həyat səviyyəsi yüksəlir, lakin bu, gələcək nəsillərin yaxşı həyat imkanlarını əlindən almır. Dayanıqlı inkişafda, aclıq və yoxsulluğun aradan qaldırılmasında aqrar sahə həlledici rol oynayır. Aqrar sahənin dayanıqlı inkişafda rastlaşdığı problemlər maddi baxımdan təminatlı, sosial baxımdan ədalətli və ekoloji baxımdan dayanıqlı olan, yalnız artım deyil, insanların tələbatlarının ödənilməsi, resursların bölgüsünün və istifadəsinin ədalətliliyi ilə motivləşən bir cəmiyyətin yaradılması üsullarının işlənib hazırlanmasından ibarətdir.

Dünya iqtisadiyyatının dayanıqlı inkişafının son illərdəki dövrünü əhatə etdiyi və geniş yayılmış kənd təsərrüfatının davamlı və dayanıqlı inkişaf konsepsiyasıdır. İqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunmasının ilkin şərtlərindən biri məhz kənd təsərrüfatının dayanıqlılığına nail olmaqla ərzaq təhlükəsizliyini təmin etməkdən ibarətdir. Deyilənlərin əsasında sahənin maliyyə resursları ilə təmin edilməsi mexanizminin formalaşdırılması durur. Mövcud iqtisadi sistemdə aqrar sahənin maliyyə resursları və mənbələri ilə təmin edilməsində dövlət büdcəsi vəsaitlərinin rolu və o vəsaitlərin dayanıqlı inkişaf prinsipləri istiqamətində yönləndirilməsi vacib şərtdir. Bütün bunlarla yanaşı, bu sahənin inkişafı istiqamətində qəbul olunmuş dövlət proqramları, verilmiş güzəştli kreditlər, subsidiyalar və digər göstərilən xidmətlər də xüsusi əhəmiyyət kəsb edir.

Son illərdə Azərbaycan kənd təsərrüfatının dayanıqlı inkişafı sahəsində məqsədyönlü dövlət siyasətini həyata keçirir. Dövlətin bu istiqamətdə aqrar siyasəti və tənzimləmə tədbirləri müvafiq qanunvericilik təşəbbüsləri və dövlət proqramları vasitəsilə reallaşdırılır. Dövlət dəstəyi tədbirləri milli ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, kənd təsərrüfatı istehsalının inkişaf etdirilməsi, emal müəssisələrinin modernizasiyası, logistik infrastrukturun inkişaf etdirilməsinə, kənd ərazilərinin inkişafına istiqamətlənir.

ƏDƏBİYYAT

1. “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli Fərmanı.

2. "Aqrar sahədə yeni subsidiya mexanizminin yaradılması haqqında" Azərbaycan Respublikasi Prezidentinin Fərmanı, Bakı şəhəri, 27 iyun 2019-cu il № 759
3. Итоги конференции «Рио+20»: новые возможности Архивная копия от 11 октября 2014 на Wayback Machine
4. F.F. Fikrətzadə, P.F.Əliyev.Azərbaycan Respublikasında Aqrar sahənin dayanıqlı inkişaf prinsipləri baxımından tənzimlənməsi, Agricultural Economics (2022), № 3 (41)
5. T.T.Məmmədzadə. Naxçıvan Muxtar Respublikasında kənd təsərrüfatının davamlı inkişafının maliyyələşməsi mexanizmləri, Agricultural Economics, 2022, № 4 (42)\
6. E. Stephens, G. Martin, M. Van Wijk, J. Timsina, V. Snow, Impacts of COVID-19 on agricultural and food systems worldwide and on progress to the sustainable development goals. Agricultural systems, 183, 102873 (2020)
7. R. Birner, T. Daum, C. Pray, Who drives the digital revolution in agriculture? A review of supply-side trends, players and challenges, Applied Economic Perspectives and Policy, 43(4), 1260-1285 (2021)
8. Sustainable Development in the Community Agricultural Policy – The Commission's View Nelly Bandarra Rural Development Directorate (F), European Commission, DG for Agriculture
9. Azadi, S. Moghaddam, S. Burkart, H. Mahmoudi, S. Van Passel, A. Kurban, D. Lopez-Carr, Rethinking resilient agriculture: From climate-smart agriculture to vulnerable-smart agriculture, Journal of Cleaner Production, 319, 128602 (2021)
10. L. Kuhl, Technology transfer and adoption for smallholder climate change adaptation: opportunities and challenges. Climate and Development, 12(4), 353-368 (2020)].
11. M. Sarker, M. Wu, G. Alam, M. Islam, Role of climate smart agriculture in promoting sustainable agriculture: a systematic literature review. International Journal of Agricultural Resources, Governance and Ecology, 15(4), 323-337 (2019)
12. А.И. Колобова, А.С. Кудашкин УСТОЙЧИВОЕ РАЗВИТИЕ АГРАРНОЙ ЭКОНОМИКИ Вестник Алтайского государственного аграрного университета № 9 (95), 2012 1
13. **Осинина, А. Ю.** Аграрная политика азербайджанской республики: основные тенденции и перспективы / А. Ю. Осинина. – DOI 10.33305/189-76. – Текст : непосредственный // АПК: Экономика, управление. – 2018. – № 9. – (Конкурс молодых авторов). – С. 76-84.
14. https://www.stat.gov.az/source/agriculture/

Бабаева Самая Октай
Азербайджанский Государственный
Аграрный Университет, старший преподаватель
nihat-020@mail.ru

The ımpact of state regulatıon of the agrarıan sector on the sustaınable development of the agrarıan economy

Summary

The purpose of the research - It consists of revealing the impact of agricultural regulation on the sustainable development of the agricultural economy.

The methodology of the research - This study examined economic literature on sustainable economic development, the sustainability of the agrarian economy, and state documents related to state regulation of the agrarian sector. The study analyzed the development trends of the country's economy and the agrarian sector. It also assessed agrarian policy in Azerbaijan in terms of sustainable development principles. In the research process were used monograph, abstract-

logical, analysis and evaluation methods .

The practical importance of the research - Modern trends in the development of society and the economy are based on the concept of sustainable development. The article discusses the importance of the agricultural sector in the implementation of the concept of sustainable development. The development of the agricultural sector becomes more sustainable and continuous as a result of state support.

The results of the research - The study revealed the impact of state regulation of the agricultural sector on the sustainable development of the agricultural economy. The essence of this issue was revealed using the example of Azerbaijan.

The scientific novelty of research - The novelty of this study lies in the fact that despite the broad and comprehensive discussion of the concept of sustainable development in economic literature and scientific works, sustainable development in this context is considered for the first time.

Keywords: sustainable development, agricultural sector, environmental sustainability, economic sustainability, social sustainability, government regulation

Samaya Ogtay Babayeva
Azerbaijan State Agrarian University,
Senior Lecturer
nihat-020@mail.ru

Влияние государственного регулирования аграрной отрасли на устойчивое развитие аграрной экономики

Резюме

Цель исследования - Состоит в выявлении влияния государственного регулирования аграрной отраси на устойчивое развитие аграрной экономики

Методология исследования - В этом исследовании была рассмотрена экономическая литература в которой рассматриваются вопросы устойчивого экономического развития, устойчивости аграрной экономики и государственные документы по государственному регулированию аграрного сектора экономики.В исследовании проанализированы тенденции развития экономики страны и аграрной отрасли. А также проведена оценка аграрной политики в Азербайджане с точки зрения устойчивого развития. В процессе исследования использовались монографический, абстрактно-логический, методы анализа и оценки.

Важность исследовательского приложения - Современные тенденции развития общества и экономики базируются на концепции устойчивого развития. В статье рассматривается значение аграрного сектора в реализации концепции устойчивого развития. В результате государственной поддержки развитие аграрного сектора приобретает более стабильную и устойчивую картину.

Результаты исследования - В результате исследования выявлено влияние государственного регулирования аграрной отрасли на устойчивое развитие аграрной экономики. Сущность этого вопроса выявлена на примере Азербайджана.

Научная новизна исследования - Новизна данного исследования состоит в том, что несмотря на широкое и всестороннее обсуждение концепции устойчивого развития в экономической литературе и научных работах устойчивое развитие в данном контексте рассматривается впервые.

Ключевые слова: устойчивое развитие, аграрная отрасль, экологическая устойчивость, экономическая устойчивость, социальная устойчивость, государственное регулирование.